

*Krzysztof Prokop**

Kiedy i przez kogo został wzniesiony pałac w Igołomi?

When and by whom was the palace in Igołomia built?

Abstrakt: Czas i okoliczności wzniesienia pałacu w Igołomi pozostają nieustalone. Dotyczy to również osób, z którymi należy wiązać jego powstanie. Łączenie projektu rezydencji z Chrystianem Piotrem Aignerem stanowi nieudokumentowaną hipotezę, co odnosiło się również do przypisywania sztukaterii Fryderykowi Baumanowi. W tekście wskazano na źródło (szkic autobiograficzny Baumana) potwierdzające sprawczą rolę tego stucikarza, współpracującego z Aignerem, przy tworzeniu wystroju pałacu. Uprawdopodobniono także, że inicjatorką wzniesienia rezydencji była Zofia Wodzicka (właścicielka 1787–1815), a zasadnicze prace budowlane miały miejsce zapewne pomiędzy 1804 a 1815. Wskazano na możliwość dalszych poszukiwań źródłowych w zachowanych być może na terenie Włoch materiałach do niezrealizowanej publikacji z opisem dzieł architektonicznych Aignera.

Słowa kluczowe: Igołomia, rezydencje arystokratyczne, epoka porozbiorowa, Wodzicy, Chrystian Piotr Aigner, Fryderyk Bauman

Abstract: The time and circumstances of the build of the palace in Igołomia remain undetermined. This also applies to the individuals who should be associated with its origin. Linking the design of the residence with Chrystian Piotr Aigner constitutes an undocumented hypothesis, as does attributing the stuccowork to Fryderyk Bauman. The text points to a source (Bauman's autobiographical sketch) confirming the active role of this stuccoworker, who collaborated with Aigner, in creating the palace's décor. It has also been made plausible that the initiator of the residence's build was Zofia Wodzicka (the owner between 1787 and 1815), and that the main building works most likely took place between 1804 and 1815. Attention is drawn as well to the possibility of further source research, potentially in materials preserved in Italy, related to an unrealized publication describing Aigner's architectural works.

Key words: Igołomia, aristocratic residences, post-partition era, the Wodzicki family, Chrystian Piotr Aigner, Fryderyk Bauman

* dr hab. Krzysztof Prokop, prof. IAE PAN, Instytut Archeologii i Etnologii, Polska Akademia Nauk
k.prokop@iaepan.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-1940-8909>

I. Zleceniodawca. II. Wykonawcy.

I. Zleceniodawca

Należący do Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk pałac w podkrajowskiej Igołomi¹, o którym Tadeusz Chrzanowski i Marian Kornecki w *Sztuce Ziemi Krakowskiej* piszą, że „jest pierwszym w pełni klasycystycznym budynkiem” na wskazanym w tytule ich publikacji terenie², według specjalizującego się w problematyce dawnych rezydencji polskich historyka sztuki Tadeusza Stefana Jaroszewskiego „zachował do dzisiaj szereg elementów pierwotnego wyposażenia, [...] dzięki czemu uchodzić może za swego rodzaju unikat” (ryc. 1)³. Postacią, z którą — wedle wszelkiego prawdopodobieństwa — należy łączyć wystawienie istniejącej rezydencji (określanej mianem jednej z najbardziej udanych budowli klasycystycznych w Polsce), była Zofia z Krasińskich Wodzicka, w latach 1787–1815 właścicielka wprawdzie części, a następnie całości dóbr igołomskich, małżonka starosty grzybowskiego Franciszka Jana Wodzickiego. Bez jednoznacznej odpowiedzi pozostaje natomiast pierwszorzędnej wagi pytanie, kiedy miały miejsce prace związane z wzniesieniem pałacu oraz kto był jego twórcą, gdyż wskazywanie w tym kontekście na żyjącego w latach 1756–1841 Chrystiana Piotra Aignera (Eygnera) pozostaje wyłącznie hipotezą⁴.

Jak w monografii życia i działalności tego architekta oraz budowniczego ujął rzecz wspominany wcześniej T.S. Jaroszewski, „T[adeusz] Szydłowski i T[adeusz] Stryjeński wiążą hipotetycznie fundację pałacu ze zmarłym w roku 1804 Franciszkiem Wodzickim, opierając się na *Wspomnieniach* Stanisława Wodzickiego (syna Franciszka), który nadmienia, że matka jego po śmierci męża przeniosła się na lato do Igołomi. Wyżej wymienieni autorzy przypuszczają, że pałac już wówczas musiał istnieć, wybudowany przez Franciszka Wodzickiego pod koniec życia dla żony. Rok 1804 — rok śmierci Franciszka — stanowiłby zatem *terminus ante quem* powstania budowli. Inną wersję podaje *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*: »Znajduje się w Igołomi obszerny dwór murowany, pałacem nazywany, na początku bieżącego wieku przez hrabinę Przerembską wzniesiony«. Zatem Łucja z Wodzickich Przerembska czy jej ojciec Franciszek byli fundatorami igołomskiego pałacu? Kwestii tej, przynajmniej na razie, nie udało się rozstrzygnąć wobec braku materiału źródłowego. Z obu wersji wynika jednak, że pałac musiał powstać w pierwszych latach XIX stulecia” (ryc. 2)⁵.

Zawarta w cytacie konkluzja nakazuje odrzucić ewentualność łączenia inicjatywy wzniesienia budowli z córką Franciszka i Zofią Wodzickich — Łucją Przerembską, jako że ta została właścicielką tytułowej miejscowości dopiero w roku 1815, doświadczając zresztą w początkowym

¹ Odnośnie do dziejów miejscowości oraz jej dawnych właścicieli: *Słownik* 1882, s. 247–248; Wiśniewski J. 1917, s. 40–46, 298–301; *Słownik* 1989, s. 155–158; Prokop K.R. 2009, s. 51–90; Prokop K.R. 2010, s. 19–85; Prokop K.R. 2011, s. 525–554; Kozik J.S., Wyżga M. 2012; Przybyszewski S.M. 2012, s. 102–105; Kartki. 2021; Kanon. 2023, s. 100.

² Chrzanowski T., Kornecki M. 1982, s. 485.

³ Jaroszewski T.S. 1965, s. 124; Jaroszewski T.S. 1970, s. 181.

⁴ Szydłowski T., Stryjeński T. 1925, s. 26–30; Katalog. 1953, s. 219–220; Jaroszewski T.S. 1965, s. 119–124; Jaroszewski T.S. 1970, s. 175–182; Stępińska K. 1977, s. 66–67; Chrzanowski T., Kornecki M. 1982, s. 485–492; Lorentz S., Rottermund A. 1984, s. 264–265; Łoziński J.Z. 1985, s. 370–371; Zabytki. 1995, s. 57–62; Jaroszewski T.S. 2000, s. 49–56; Omilanowska M. 2004, s. 156–157; Libicki P. 2012, s. 125–127; Krasnowolski B. 2013, s. 57–58; Pałac. 2013; Raińska M. 2014, s. 94–95; Mańkowska E. 2016a, s. 15. Nadto: Fabijanowska K., Myczkowski Z. 1988, s. 189–198.

⁵ Jaroszewski T.S. 1965, s. 119–121; Jaroszewski T.S. 1970, s. 177.

Ryc. 1. Pałac w Igołomi — widok od strony parku. Fot. K. Prokop

Ryc. 2. Pałac w Igołomi — widok od strony podjazdu. Fot. K. Prokop

okresie jej posiadania trudności w bywaniu w owej części swoich dóbr, która po Kongresie Wiedeńskim znalazła się w granicach zaboru rosyjskiego (przemieszkiwała wówczas najwięcej w Siedliszowicach w zaborze austriackim)⁶. Jeśli zatem igołomska rezydencja wzniesiona została przed końcem epoki napoleońskiej (raczej bowiem nie później), spośród domniemyanych

⁶ ANK, ASZ 23, s. 27, 29, 37; ANK, ASZ 24.

inicjatorów jej wystawienia należy wyłączyć Łucję z Wodzickich Przerembską, opowiadając się za poprzednią generacją właścicieli miejscowości. Jednak i przy takim ujęciu kwestii nie sposób uniknąć trudności, gdy chodzi o jednoznaczne jej rozstrzygnięcie, a to przez wzgląd na świadectwo wspomnianych zapisek pamiętnikarskich żyjącego w latach 1764–1843 Stanisława Wodzickiego, syna Franciszka i Zofii, starszego brata Łucji⁷. W odniesieniu do swego ojca, który z mało eksponowanego starostwa grzybowskiego nigdy nie awansował na wyższe godności, pisze on, że po nieszczęśliwym wypadku (upadek z konia podczas polowania), na skutek którego uległ częściowemu sparaliżowaniu i nie był w stanie samodzielnie się poruszać, „ostatnie też dwadzieścia lat życia nie wyjeżdżał z domu, nikogo prawie nie widywał i do żadnych publicznych spraw się nie mieszał. [...] W domowym zaciszu gospodarstwo i literatura jedyną były mu rozrywką, przy czem wchodząc w lata, coraz stawał się skrzętniejszym i oszczędniejszym” (tamto tragiczne wydarzenie miało miejsce gdzieś około połowy lat osiemdziesiątych XVIII w.)⁸.

W łącznym ujęciu z faktem, że w rękę rodziców autora cytowanych wspomnień dobra igołomskie znalazły się w całości dopiero po roku 1787, pozwala to wyrazić przypuszczenie, że Franciszek Jan Wodzicki mógł nawet nigdy nie zawitać do tytułowej miejscowości, albowiem nie w Igołomi, lecz w majątku Złota (dziś w powiecie pińczowskim województwa świętokrzyskiego) oboje Wodzickcy zwykli byli przemieszkować. Potwierdza ów fakt pamiętający tamte czasy biskup-pamiętnikarz Ludwik Łętowski (urodzony w 1786 r.), wspominając w odniesieniu do osoby kustosa koron królewskich Adama Przerembskiego (protektora noszącego to samo imię i nazwisko swego krewniaka, którego ożenek z Łucją z Wodzickich najpewniej on właśnie zaaranżował): „jak tylko przyjechał do Złotej do państwa starostwa grzybowskich Wodzickich, to zajeżdżał prosto do oficyny i tam muzyka poczyniała grać, zaś czeladź się zbiegała i tańcowała, [a dopiero] potem książd kustosz koronny jechał karocą na kolację do państwa starostwa i wracał karocą, a było to o sto kroków na jednym dziedzińcu”⁹. Także wzmiankowana przez Stanisława Wodzickiego wzrastająca z upływem lat »skrzętność i oszczędność« jego ojca nie sprzyjały ewentualnemu wystawieniu przezeń tego rodzaju okazałej rezydencji w Igołomi.

Stale jednak trzeba mieć na uwadze, że tytuł własności względem dóbr igołomskich przysługiwał nie tyle F.J. Wodzickiemu, co jego małżonce Zofii z Krasieńskich Wodzickiej, po której przeszedł na potomstwo zrodzone z ich związku¹⁰. Mogła ona zatem z własnych funduszy, bez oglądania się na męża, wznieść dla siebie rezydencję podmiejską i takie też ujęcie kwestii wydaje się najbardziej prawdopodobne. Lecz i tu pewien cień wątpliwości nasuwają cytowane wspomnienia pamiętnikarskie Stanisława Wodzickiego, który wskazuje, że w kwestiach finansowych jego rodzicielka, „aczkolwiek była to posażna panna, nigdy nie śmiała nic więcej od męża wymagać, jak to, co jej dawał na stroje i drobne sprawunki; sumka ta jednak nader skromna, nie przenosiła na rok sto złotych czerwonych”¹¹. Być może więc dopiero po śmierci małżonki, kiedy nie musiała już liczyć się z jego zdaniem, Zofia z Krasieńskich Wodzicka podjęła budowę igołomskiego pałacu, którego wystawienie należałoby zatem przyporządkować do okresu pomiędzy rokiem 1804 (zgon F.J. Wodzickiego) a 1815 (śmierć Z. Wodzickiej, jakkolwiek i po jej zejściu prace — zwłaszcza wykończeniowe — mogły być kontynuowane przez córkę oraz spadkobierczynię Łucję z Wodzickich Przerembską, co tłumaczyłoby późniejsze przypisanie jej właśnie zasługi wystawienia rzeczony rezydencji, jak to uczyniono w poświęconym tytułowej miejscowości haśle w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego*)¹².

⁷ Na temat rodziny Wodzickich: Gerhardt A. 2001; Przybyszewski A. 2015; Felcenloben D. 2020.

⁸ Wspomnienia. 1873, s. 25–26. Na odnośne świadectwo powołuje się również Przybyszewski A. 2015, s. 48.

⁹ Łętowski L. 1956, s. 86.

¹⁰ ANK, Terr.Crac.Nova 34, s. 1521 nr 1762 (23 VIII 1787), 1523–1524 nr 1763 (24 VIII 1787).

¹¹ Wspomnienia. 1873, s. 26. Zob. także: Gerhardt A. 2001, s. 18–19, 25; Przybyszewski A. 2015, s. 49–50; Felcenloben D. 2020, s. 49–50.

¹² Słownik 1882, s. 247–248.

I tu wszakże w świetle świadectwa pamiętników Stanisław Wodzickiego wyłania się kolejna trudność, by rzecz w sposób jednoznaczny rozstrzygnąć, stwierdza on bowiem: „Po śmierci mego ojca [matka] przeniosła się do Igołomi na lato; ostatnich lat dziewięć życia mieszkała w swojej kamienicy w Krakowie, nie biorąc jednak dla podeszłego wieku i słabości udziału w zabawach towarzyskich”¹³. A zatem w latach 1806–1815, czyli przez cały okres Księstwa Warszawskiego, owdowiała Zofia z Krasieńskich Wodzicka zamieszkiwała w Krakowie, nie zaś w igołomskim majątku, stąd nasuwa się pytanie, czy w owych okolicznościach miała sens budowa tam okazałego założenia pałacowego (o ile prace nie dobiegły końca wcześniej)? Z drugiej strony rzeczona właścicielka Igołomi, która przekroczyła już sześćdziesiąty rok życia, mogła — mimo trapiących ją chorób i dolegliwości — żywić nadzieję, że po ustabilizowaniu się sytuacji politycznej w póki co ogarniętej ustawicznymi wojnami Europy i — jak oczekiwano — odrodzeniu unicestwionej przez zaborców Polski, dane jej będzie spędzić ostatnie lata w spokojnym zacisku wiejskim (aczkolwiek w bliskości dawnej stolicy), a wzniesiony tam pałac przypadnie później w spadku jej dzieciom. Jedno jest pewne: z upływem lat Igołomia stała się dla Zofii z Krasieńskich Wodzickiej, wpisanej w dzieje tytułowej miejscowości przez bez mała trzy dekady, szczególnie bliskim i ulubionym »punktem na mapie«, mimo że majątek tej arystokratki obejmował wiele dóbr. W sposób niedwuznaczny wskazuje na to fakt, iż — wedle świadectwa testamentu jej córki Łucji — właśnie w Igołomi (najpewniej w miejscowym kościele parafialnym)¹⁴ kazała złożyć swe serce po śmierci, który to gest stanowił czytelny wyraz przywiązania do wskazanego miejsca. Jej woli w owym względzie stało się zadość, skoro w rzeczonej dyspozycji Łucji z Wodzickich Przerembskiej jednoznacznie zostało stwierdzone, że właśnie Igołomię obiera na miejsce wiecznego spoczynku dla swego ciała, które ma być »złożone przy sercu matki mojej, tamże pochowanym»¹⁵.

Wspomniana tu Łucja Przerembska, młodsza siostra Stanisława Wodzickiego (późniejsze — w latach 1815–1831 — prezesa Senatu Rządzącego Rzeczypospolitej Krakowskiej), a małżonka zmarłego w roku 1811 Adama Tomasza Przerembskiego, w Igołomi nie rezydowała stale, początkowo przemieszkując najwięcej w Siedliszowicach w zaborze austriackim (o czym wyżej), a następnie w Krakowie, gdzie też w dniu 16 kwietnia 1847 r. dobiegło końca jej życie. Jak sama pisała, „od roku 1804 byłam w spadku po ojcu dziedziczką dóbr Siedliszowa [*sic!*] w cyrkule tarnowskim. Później, w czerwcu 1811 r., zostałam dziedziczką dóbr Gręboszowa i Niedźwiady w tarnowskim, Demblina w bocheńskim, Przeciszewa w wadowickim cyrkule [...]. Dopiero po śmierci matki mojej odziedziczyłam dobra Igołomia, niewiele mniejsze nad majątek, który posiadam w Galicji. Tu [*tj. w Galicji*] częściej mieszkalam, tam przecież nie mogłam nie bywać w Igołomi i w Krakowie, gdzie [...] miałam kamienicę [na] zimę i jeszcze za życia mego męża dla edukacji dzieci bawiłam. Czasowo bawiłam więcej jednak w Galicji”¹⁶. Po niej dobra igołomskie odziedziczyła córka Józefa (Józefina) z Przerembskich Skorupkowa (żyjąca w latach ok. 1795/1800–1875), od roku 1835 wdowa po senatorze Rzeczypospolitej Krakowskiej Józefie (Piotrze) Skorupce¹⁷, przy czym w stosownym rozporządzeniu testamentalnym

¹³ Wspomnienia. 1873, s. 26–27 (gdzie dalej uwaga: „Wniosła ona w nasz dom ze schedy po rodzicach 600 000 złotych w dobrach: Gręboszów, Latoszyn, Obice, Morawica i Lgota, w spadku zaś po księżnie Lubomirskiej, ciotce swej, Medyce; po Błażeju Krasieńskim 50 000 złotych; po stolniku i mieczniku Humieckich Igołomią [*sic!*] i Nieprowicę”).

¹⁴ Odnośnie do dziejów kościoła parafialnego w Igołomi zob. literaturę wskazaną w przyp. 1. Z przeoczonych w dotychczasowych opracowaniach źródeł przywołać można — dla przykładu — AKMK, LOrd 5, k. 289v („Illustrissimus et reverendissimus dominus Stanislaus Szembek, episcopus Dionysiae, suffraganeus Cracoviensis, anno Domini 1692, die 10. Junii, benedixit campanam in ecclesia Wawrzincensi ad ecclesiam Igołomiensem”).

¹⁵ ANK, ASZ 23, s. 47, 173–175.

¹⁶ ANK, ASZ 23, s. 45–48. Zob. nadto Pamiętniki. 1888, s. 292–293.

¹⁷ Prokop K.R. 2010, s. 59–82 (zwł. tablica genealogiczna po s. 72). Por. Felcenloben D. 2020, s. 281 (tablica genealogiczna).

jej matki mowa jest, iż udziałem Józefy Skorupkowej stały się „dobra w Królestwie Polskim, w guberni radomskiej, powiecie miechowskim, liczące państwo Igołomia z przyległościami, jak następujące: Igołomia folwark i wieś, Zofipole folwark i wieś, i do nich wsie zasobne Koźlica i Odwiśle, folwark i wieś Siedliska, folwark i wieś Sarbia [wraz] z wsią zasobną Glew”¹⁸. Będąc po mężu właścicielką rozległych majątności w powiatach jędrzejowskim, miechowskim i olkuskim (w tym także — od roku 1830 — miasta Pilicy wraz z przyległościami, gdzie znajdował się nieporównanie okazałszy pałac)¹⁹, igołomskiego majątku nigdy nie traktowała ona jako swej głównej rezydencji, stąd wolno przypuszczać, że w tym czasie żadne poważniejsze prace wykończeniowe w pałacu w Igołomi nie były już prowadzone (zwłaszcza, iż na dobrach ciążyły długi)²⁰.

II. Wykonawcy

Ryc. 3. Grób rodzinny Baumanów na Starym Cmentarzu w Przeworsku. Fot. K. Prokop

Pytanie o to, z kim należy wiązać budowę konkretnego założenia rezydencjalnego, ma podwójny wymiar, dotycząc z jednej strony inicjatora inwestycji (właściciela dóbr), z drugiej zaś budowniczego (architekta). Jak w odniesieniu do interesującego nas zabytku pisał w tym kontekście cytowany na wstępie Tadeusz Stefan Jaroszewski, „wiadomośc o autorstwie Ch.P. Aignera i Fryderyka Baumana, wysunięta przez Józefa Piotrowskiego, oparta na nieznanym nam przekazach, wydaje się nader prawdopodobna, potwierdza ją bowiem analiza formalna architektury pałacu”²¹. Przypuszczalny budowniczy igołomskiej rezydencji, architekt Chrystian Piotr Aigner, za czasów Księstwa Warszawskiego tworzył — podobnie, jak i w poprzednim okresie — przede wszystkim na zamówienie znanych rodów magnackich, bawiąc w latach 1808–1812 na terenie późniejszej Galicji. Współpracował z nim sztukator i rzeźbiarz Fryderyk Bauman, urodzony około 1745 r. w Mitawie w Kurlandii, zmarły zaś w roku 1845 w Przeworsku, który w latach

¹⁸ ANK, ASZ 23, s. 173–175.

¹⁹ Prokop K.R. 2013, s. 151–166.

²⁰ AGAD, zesp. 190, sygn. 978, s. 1–7.

²¹ Jaroszewski T.S. 1965, s. 121; Jaroszewski T.S. 1970, s. 177. Zob. również Dobrowolski T. 1974, s. 524–525 (oraz ryc. 4 na s. 489); Libicki P. 2012, s. 125: „Nie znamy autora pałacu w Igołomi. Jego imienia słusznie poszukuje się wśród architektów warszawskich tego czasu, najczęściej wskazując Piotra Aignera, a wymieniając również królewskiego architekta Dominika Merliniego. Sugestia, jakoby architektem był Jakub Kuwicki, wydaje się błędna”.

1797–1801 zamieszkiwał w Puławach, następnie przez kolejnych kilkanaście lat w Łańcucie, po czym w roku 1816 przeniósł się do Lwowa, gdzie był czynny przez całe ćwierć wieku (ryc. 3)²². Z nazwiskami tych właśnie dwóch twórców łączone jest zatem powstanie bryły architektonicznej oraz nadanie bogatego wystroju wnętrzu pałacu w Igołomi, przy czym — jak zauważa T.S. Jaroszewski — Aigner „robotami na pewno nie kierował osobiście, mógł najwyżej doglądać ich dorywczo, w przejeździe”²³, natomiast w przypadku F. Baumana dłuższy pobyt na miejscu stanowił niewątpliwą konieczność.

Monografista życia oraz twórczości Ch.P. Aignera nie natrafił w rozpoznanym materiale źródłowym na świadectwa, które by wprost potwierdzały sprawczą rolę tego architekta przy wzniesieniu igołomskiej rezydencji. Uznał ją jednak poniekąd za pewnik, obok „analizy formalnej architektury pałacu” przyjmując za fundament dla tego rodzaju konstatacji „opartą na nieznanym nam przekazach [informację] Józefa Piotrowskiego”²⁴, autora opublikowanego w roku 1936 na łamach „Sprawozdań Towarzystwa Naukowego we Lwowie” (oraz osobno w postaci »odbitki rozszerzonej«) artykułu *Fryderyk Bauman (1765?–1845), architekt i rzeźbiarz polski w okresie klasycyzmu i romantyzmu*²⁵. Ów pisał, iż „plon około 60-letniej działalności Baumana głównie jako znakomitego sztuczka jest bardzo obfity i nadaje na dużej przestrzeni kraju, od Warszawy, przez Puławę, Igołomię, Kraków, Łańcut, Przeworsk, Lwów, aż po wschodnie rubieże Małopolski, właściwy wczesnej epoce [porozbiorowej], polski, »stanisławowski« wyraz stylowy licznym, zachowanym jeszcze zabytkom architektury i sztuki dekoracyjnej”²⁶. W innym miejscu stwierdza też, że F. Bauman „architektury uczył się u prof. Piotra Aignera, a rzeźby u nadwornego sztuczka Jana Graffa w Warszawie [...] Po upadku powstania kościuszkowskiego, w którym czynny brał udział, rozpoczął wspólnie ze swoim mistrzem Aignerem prace budowlane i dekoracyjne na największych dworach magnatów polskich. Według projektów i pod kierunkiem Aignera budował i dekorował pałace i dworki klasycystyczno-romantyczne, oraz wykonywał różne ozdoby parków w Puławach, Igołomi, Łańcucie, Przeworsku, Zarzeczu i inne. [...] W r. 1817 przeniósł się Bauman, po 16-letnim przebywaniu w Łańcucie, na stałe do Lwowa”²⁷, co zatem koresponduje ze wskazanym powyżej przedziałem lat 1804–1815, jako najbardziej prawdopodobnym okresem, w którym by się zawierał czasokres budowy igołomskiej rezydencji.

Znaczna część wiadomości podawanych w artykule przez J. Piotrowskiego wynika (tak samo zresztą, jak w przypadku poświęconej Ch.P. Aignerowi monografii T.S. Jaroszewskiego) z analizy formalnej zachowanych zabytków, włącznie z fundamentalnego charakteru konkluzją, iż „wybitnie reprezentacyjna, dworska sztuka Baumana wyrosła z podłoża klasycyzmu francuskiego i »gotyku romantycznego«, a do pełnego doszła rozwoju w ośrodkach i pod wpływem najwyższej naszej, ówczesnej kultury dworskiej, hołdującej zasadniczo obu tym kierunkom, oraz gotyckiej i parkowo-ogrodowej sztuce angielskiej [...]. Wzory do ozdób, przeważnie konstrukcyjnych, czerpał [on] z ornamentyki i mitologii staroklasycznej, nauczanej we wszystkich

²² Majewska-Maszkowska B. 1971, s. 106–107. Także Łoza S. 1917, s. 4–6, 15; Łoza S. 1931, s. 15–17, 30; Ross J. 1962, s. 129–131 (dotyczy dworu w Juśkowicach koło Złoczowa); Encyklopedia. 2004, s. 30; Szczau A. 2016, s. 227–240.

²³ Jaroszewski T.S. 2000, s. 56.

²⁴ Jaroszewski T.S. 1965, s. 121; Jaroszewski T.S. 1970, s. 177.

²⁵ Piotrowski J. 1936, s. 32–38 nr 844 (w liczącej w druku jedenaście stron »odbitce rozszerzonej ze *Sprawozdań Towarzystwa Naukowego we Lwowie*, rocznik XVI, 1936, zeszyt 1”, na jej karcie tytułowej uwidoczniło się błędnie jako rok śmierci F. Baumana 1945!). Zob. również Kronika. 1936, s. 226–227.

²⁶ Piotrowski J. 1936, s. 38 [w osobnym odbiciu s. 11].

²⁷ Piotrowski J. 1936, s. 33–34 [w osobnym odbiciu s. 5–6], gdzie również uwaga, iż „w budowie pałaców wytworzyły się wówczas i na długi okres ustaliły dwa odrębne typy architektoniczne. Jeden powtarzający stałe, zarówno w rzucie, jak i elewacji, zasadnicze formy Łazienek warszawskich (Puławy, Igołomia, Juśkowice, Biłka, Pieniaki i inne), drugi wychodzący od typu zameczka w parku łańcuckim, wyróżniający się kombinacją klasycyzmu [...] i gotyku romantycznego, oraz stylu dworowego angielsko-holenderskiego”.

Ryc. 4–6. Sztukaterie Fryderyka Baumana we wnętrzu pałacu w Igołomi.
Fot. K. Prokop

szkołach sztuk pięknych i na uniwersytetach, a także z pierwszorzędných wyrobów sztuki stosowanej klasycyzmu francuskiego, tj. stylu Ludwika XVI i empiru. Tematyka jego obejmowała rzeźby figuralne [...] oraz stylizowany i naturalistyczny ornament roślinny i zwierzęcy, urny, wazony na postumentach, tudzież ozdoby geometryczne i architektoniczne gotyckie, ożywione nierzadko motywami romantycznymi [...] Przy dekoracjach kopuł stosował Bauman stale ten sam motyw kasetonów z rozetami o listkach gładkich, strzępiastych i spiralnych, zaczerpnięty z zamku i Łazienek warszawskich [...]. Z szczególnym zamięłowaniem wypieszczał i cyzelował swym wprawnym, biegłym dłutem rozety plafonowe i drobny ornament roślinny. Rozetom zwłaszcza poświęcał najwięcej uwagi i cały wysiłek twórczy, starając się bądź każdej z osobna, bądź rytmicznym parom, nadać odmienny wygląd i różny układ szczegółów”²⁸, z czym mamy do czynienia także w reprezentacyjnych wnętrzach parterowego rzutu pałacu w Igołomi (ryc. 4–6)²⁹.

Obok tego rodzaju wniosków, wynikających wprost z analizy pozostałych po F. Baumanie dzieł sztuki, w pozbawionym aparatu naukowego artykule Józef Piotrowski przywołuje nadto (pojedynczy raz), przy kreśleniu *curriculum vitae* bohatera opracowania, „jego własny krótki życiorys”, dopowiadając (uwaga ta widnieje wyłącznie we wspomnianej »odbitce rozszerzonej«, podczas gdy brak jej w pierwodruku na łamach „Sprawozdań Towarzystwa Naukowego we Lwowie”): „Odpis tego dokumentu Bibl[ioteki] Jagiell[ońskiej] zawdzięczam Dr. Tad[euszowi] Mańkowskiemu”³⁰. O tym, że to właśnie Fryderykowi Baumanowi igołomska rezydencja zawdzięcza wysokiej klasy szatę zdobniczą, wiemy zatem z jego zwięzłe ujętej autobiografii, której rękopis trafił do zbiorów lwowskiego Ossolineum³¹, natomiast w Bibliotece Jagiellońskiej znalazł się odpis sporządzony przez Żegotę Paulego³². Niedbała interpunkcja świadectwa sprawia, iż jego lektura niesie z sobą pewne niejasności, o czym przekonuje cytowany niżej (z uwspółcześnioną pisownią) tekst lapidarnego *curriculum vitae* F. Baumana: „Rodzice moi byli: ojciec z Bawarii, matka z Berlina. Miejsce urodzenia mego — Mitawa w Kurlandii. Co do nauki, pobierałem początki w Berlinie, później w Warszawie za króla Stanisława Augusta u sztukatora nadwornego pana Graffa, a co do architektury jestem wdzięczność winien panu Eignerowi, architektowi. Po skończonej wojnie pod Maciejowicami dostałem się do Puław, gdzie pracowałem przez lat cztery u dworu jaśnie oświeconego księcia generała Czartoryskiego. Stamtąd 1801 dostałem się do dworu jaśnie oświeconej księżnej marszałkowej do Łańcuta, gdzie przez lat czternaście pracowałem. Główniejsze tam mojej pracy [dzieła] są: oranżeria w porządku korynckim glorietał na osiem kolumn (porządek z antyków z kościoła Sybilli

²⁸ Piotrowski J. 1936, s. 33–35, 37 [w osobnym odbiciu s. 5–7, 9–10], wraz z dopowiedzeniem tamże, iż „na terenie Małopolski pracował Bauman na dworach Czartoryskich, Wodzickich, Lubomirskich, Morskich, Miączyńskich, Potockich, Ponińskich, Strachockich, Mniszków [sic!], Stadnickich, Brześciańskich, Uruskich, Ossolińskich, Chołoniewskich, Lewickich, Szeptyckich i innych”.

²⁹ Szydłowski T., Stryjeński T. 1925, s. 26/30; Jaroszewski T.S. 1965, s. 123; Jaroszewski T.S. 1970, s. 180–181; Pałac. 2013, s. 40–49.

³⁰ Piotrowski J. 1936, s. 5 przyp.* [wyłącznie w osobnym odbiciu].

³¹ Po roku 1945 pozostał najpewniej we Lwowie — dla owej racji, że F. Bauman przez ćwierć wieku żył w tym mieście i udzielał się artystycznie tam oraz w innych lokalizacjach na terenie dzisiejszej Ukrainy. Być może rękopisu należy szukać w zespole Archiwum Lubomirskich z Przeworska (Lwowska Biblioteka Naukowa im. W. Stefanyka, Oddział Rękopisów, fond 64).

³² Interesujące świadectwo o tym dziewiętnastowiecznym polihistorze zawierają pamiętniki Kazimierza Chłędowskiego, który wspomina: „Naprzeciwko mego [mieszkania w Krakowie] na Szpitalnej ulicy była mała kamieniczka z trzema oknami na pierwszym piętrze, które się nigdy nie otwierały, a pokryte kilkunastoletnim kurzem i pajęczyną nie musiały dużo przepuszczać światła. Z mieszkania tego wychodził od czasu do czasu niska męczyzna, w czarnym wytartym stroju i nie widziałem go nigdy w towarzystwie. Pustelnik ten bardzo mnie zaintrygował i później mi powiedziano, że to uczony, archeolog i lokalny badacz dziejów krakowskich, p[an] Żegota Pauli. Później ten Pauli został urzędnikiem Biblioteki Uniwersyteckiej [tj. Jagiellońskiej], a *Bibliografia* Estreichera musi wyliczać dużo jego cennych dzieł, których nikt nie czyta” (Chłędowski K. 1957, s. 98).

Ryc. 7. Plafon w Sali Balowej igołomskiego pałacu autorstwa F. Baumana.
Fot. K. Prokop

Ryc. 8. Napoleoński orzeł nad kominkiem w Sali Balowej igołomskiego pałacu.
Fot. K. Prokop

wzięty), sala bawialna mozaikowana i w sztukaterie ubrana, sala jadalna biała w porządku rzymskim, obok tej kaplica z kopułą całkowitą ozdobioną, prócz tego pokój bawialny, sala bilardowa w porządku gotyckim, jako też i facjaty tamże porobione; w Zameczku pokój sypialny i sala okrągła z kopułą — te są główne kawałki w Łańcucie robót sztukatorskich moich. W Przeworsku sala bawialna biała w arabeski ozdobiona, w Zarzeczcu cztery pokoje i sala okrągła biała mozaikowana z kopułą suto ozdobioną, w Rudnikach u wielmożnego szambelana Strachockiego salka okrągła z kopułą i pokój w guście gotyckim. We Lwowie u pani wojewodziny Potockiej sala biała ozdobna i mozaikowana, jako też pokój jeden czerwony, a gabinet żółto mozaikowany i na facjacie sztukaterie. U hrabiego Chołoniewskiego sala bawialna i pokoje trzy w sztukaterie ozdobne w Igołomi za Krakowem sala mozaikowana i w sztukaterie ozdobna w Czyżynach u wielmożnego Brześciańskiego sala okrągła z kopułą i gzymsami korynckimi, kopułą mającą osiem rzędów kasetonów, a w każdym rzędzie po 44 rozety, a każdy rząd ma po dwa gatunki rozet. Sala druga bawialna gzyms jeden w arabeski drugi w liście *di acanto* we Lwowie u hrabiego Lewickiego i u pana Depous na Szerokiej ulicy” (ryc. 7–8)³³.

Do „Igołomii za Krakowem” (jak brzmi oryginalny zapis) odnieść należy prędzej informację o „sali bawialnej i pokojach trzech w sztukaterie ozdobnych”, aniżeli o „sali mozaikowanej i w sztukaterie ozdobnej”, przy czym prac tych F. Bauman z pewnością nie wykonywał „u hrabiego Chołoniewskiego”, gdyż nikt taki nie był w tym czasie (ani kiedykolwiek indziej) właścicielem dóbr igołomskich. O ile też przytoczone świadectwo w sposób jednoznaczny pozwala połączyć igołomskie sztukaterie z urodzonym w Mitawie rzeźbiarzem i architektem, o tyle bynajmniej nie rozstrzyga ono (jak to z powołaniem wyłącznie właśnie na J. Piotrowskiego przyjął Tadeusz Stefan Jaroszewski), kto był projektantem pałacu, aczkolwiek w przywołanym tekście zarówno pojawia się nazwisko Ch.P. Aignera (Eignera), jako tego, u którego młodszy od niego o bez mała dekadę F. Bauman doskonalił się w zakresie wiedzy architektonicznej, jak też wspomniany został m.in. pałac w Rudnikach — niewątpliwie dzieło domniemanego projektanta igołomskiej rezydencji³⁴. Warto zwrócić w tym kontekście uwagę na podaną przez Żegotę Paulego w odniesieniu właśnie do Chrystiana Piotra Aignera wiadomość, że „przemieszkawszy dwa lata w Krakowie, [w] 1827 r. wyjechał do Włoch (roku 1828 bawił już w Rzymie) [i tam] we Włoszech miał wydać dzieło z rycinami, opisujące gmachy przez niego stawiane”³⁵. Dotarcie do tego rodzaju edycji zmarłego 8 lutego 1841 r. we Florencji architekta pozwoliłoby ostatecznie rozstrzygnąć kwestię przypisywanego mu projektu igołomskiej rezydencji, niemniej według (zastrzegającego przy tym, że „o tych ostatnich czternastu latach jego życia mamy nadzwyczaj skąpe dane”) T.S. Jaroszewskiego „z zamierzonego albumu obejmującego wszystkie dzieła architektoniczne nic nie wyszło. Aigner odstąpił od pomysłu, przerażony, być może, wysokimi kosztami, jakie przedsięwzięcie musiało za sobą pociągnąć”³⁶. Nie wykluczone jednak, że zachowała się gdzieś na terenie Półwyspu Apenińskiego spuścizna archiwalna po przypuszczalnym projektancie pałacu w Igołomi, w tym materiały do owej niezrealizowanej publikacji, a pośród nich rysunki stanowiące niegdyś podstawę przy wnoszeniu interesującego nas gmachu. Jest to trop niewątpliwie zasługujący na podjęcie w przyszłości i wyjaśnienie.

³³ BJ, rkps 5396 II, plik 22, k. 616 (na źródło to wskazują w zestawieniach bibliograficznych również Majewska-Maszkowska B. 1971, s. 108; Manikowska E. 2016b, s. 35).

³⁴ Ostatnio Manikowska E. 2016b, s. 34: „Kariera Baumana rozwinęła się dzięki wstawiennictwu Aignera, z którym współpracował przy najważniejszych realizacjach magnackich, m.in. w Puławach, Łańcucie, Przeworsku, Igołomii [sic!] i Zarzeczcu”. Taki sam błąd w zapisie nazwy geograficznej w Manikowska E. 2016a, s. 15 („pałac Wodzickich w Igołomii [sic!] koło Miechowa, ok. 1800” — w ramach wyliczenia prac wyłącznie przypisywanych Ch.P. Aignerowi, nie zaś potwierdzonych w sposób nie budzący wątpliwości).

³⁵ BJ, rkps 5396 II, plik 3, k. 783–784.

³⁶ Jaroszewski T.S. 1965, s. 26, 28; Jaroszewski T.S. 1970, s. 36–39.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

- AGAD [Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie], zesp. 190 [Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, 1768–1888], sygn. 978.
- AKMK [Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie], LOrd 5 [Liber ordinatum, consecrationis ecclesiarum, capellarum, altarium immobilium, portatiliu et calicium, 1673–1694].
- ANK [Archiwum Narodowe w Krakowie], ASZ 23 [Papiery osobiste i sprawy rodzinne Łucji z Wodzickich Przerembskiej, 1800–1846]; ASZ 24 [Korespondencja prywatna Łucji z Wodzickich Przerembskiej i akta luźne, 1805–1847]; Terr.Crac.Nova 34 [Terrestria Cracoviensia Nova, Relationes (protocollon et copiae) 1787].
- BJ [Biblioteka Jagiellońska w Krakowie], rkps 5396 II [Zbiory Żegoty Paulego: Rytownicy i architekti], plik 3 (Dykcjonarz artystów obrazowych w Polsce); plik 22 (Autobiografia Fryderyka Bauma — odpis).

Źródła i opracowania publikowane

- Chłędowski Kazimierz. 1957. *Pamiętniki*, 1, *Galicja (1843–1880)*, Kraków.
- Chrzanowski Tadeusz, Kornecki Marian. 1982. *Sztuka Ziemi Krakowskiej*, Kraków.
- Dobrowolski Tadeusz. 1974. *Sztuka polska od czasów najdawniejszych do ostatnich*, Kraków.
- Encyklopedia. 2004. *Encyklopedia Kresów*, red. M. Karolczuk-Kędzierska, A. Górską, Kraków.
- Fabijanowska Katarzyna, Myczkowski Zbigniew. 1988. *Studium historyczno-kompozycyjne i projekt rekompozycji parku pałacowego w Igołomi*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, 22, s. 189–198.
- Felcenloben Dorota. 2020. *Wodziczcy z Kościelnik. Dzieje rodziny*, Warszawa.
- Gerhardt Artur. 2001. *Rodzina Wodzickich w Krakowie w XVIII i XIX wieku*, Kraków.
- Jaroszewski Tadeusz Stefan. 1965. *Chrystian Piotr Aigner 1756–1841*, Warszawa.
- Jaroszewski Tadeusz Stefan. 1970. *Chrystian Piotr Aigner, architekt warszawskiego klasycyzmu*, Warszawa.
- Jaroszewski Tadeusz Stefan. 2000. *Pałace w Polsce. Przewodnik*, Warszawa.
- Kanon. 2023. *Kanon krajoznawczy województwa małopolskiego*, red. P. Miśkowiec, A. Kryszczak, P. Cybulski, J. Partyka, Kraków.
- Kartki. 2021. *Kartki z dziejów igołomskiego Powiśla*, red. K. Tunia, Igołomia.
- Katalog. 1953. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, 1, *Województwo krakowskie*, red. J. Szablowski, 8, *Powiat miechowski*, oprac. Z. Boczkowska, Warszawa.
- Kozik Jerzy Stanisław, Wyżga Mateusz. 2012. *Przy wielkiej drodze. Gmina Igołomia-Wawrzeńczyce od wieków średnich do współczesności*, Igołomia-Wawrzeńczyce.
- Krasnowolski Bogusław. 2013. *Leksykon zabytków architektury Małopolski*, Warszawa.
- Kronika. 1936. *Kronika*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, 4, 3, s. 226–227.
- Libicki Piotr. 2012. *Dwory i pałace wiejskie w Małopolsce i na Podkarpaciu (w granicach województwa małopolskiego i podkarpackiego)*, Poznań.
- Lorentz Stanisław, Rottermund Andrzej. 1985. *Klasycyzm w Polsce*, Warszawa.
- Łętowski Ludwik. 1956. *Wspomnienia pamiętnikarskie*, wyd. H. Barycz, Wrocław.
- Łoza Stanisław. 1917. *Słownik architektów i budowniczych Polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących*, Warszawa.
- Łoza Stanisław. 1931. *Słownik architektów i budowniczych Polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących*, Warszawa.
- Łoza Stanisław. 1954. *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa.
- Łoziński Jerzy Zygmunt. 1985. *Pomniki sztuki w Polsce*, 1, *Małopolska*, Warszawa.

- Majewska-Maszkowska Bożenna. 1971. *Baumann, rodzina rzeźbiarzy, sztukatorów i architektów*, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy*, 1, red. J. Maurin-Białostocka i in., Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 105–108.
- Mańkowska Ewa. 2016a. *Aigner (Ajgner, Aygner, Eigner, Eygner, Eygnier, Haygner) Chrystian Piotr (1756–1841), architekt, teoretyk i wykładawca architektury*, [w:] *Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku*, red. P. Migasiewicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito, Warszawa, s. 11–17.
- Mańkowska Ewa. 2016b. *Bauman (Baumann) Friedrich (Fryderyk) (1765–1845), Niemiec, sztuka-tor i budowniczy*, [w:] *Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku*, red. P. Migasiewicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito, Warszawa, s. 34–35.
- Omilanowska Małgorzata. 2004. *Polska. Pałace i dwory*, Warszawa.
- Pałac. 2013. *Pałac w Igołomi — przeszłość i współczesność*, oprac. K.R. Prokop [S. Niewiarowski], K. Tunia, Igołomia.
- Pamiętniki. 1888. *Pamiętniki hr. Stanisława Wodzickiego*, Kraków.
- Piotrowski Józef. 1936. *Fryderyk Bauman (1765–1843). Architekt i rzeźbiarz polski w okresie kła-sycyzmu i romantyzmu*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie”, 16, 1, s. 32–38.
- Prokop Krzysztof Rafał. 2009. *Igołomia w przeszłości odległej i bliskiej (na drodze ku monografii historycznej)*, „Małopolska. Regiony — Regionalizmy — Małe Ojczyzny”, 11, s. 51–90.
- Prokop Krzysztof Rafał. 2010. *Igołomia — rodzinna miejscowość św. Brata Alberta — Adama Chmielowskiego (zarys dziejów do czasów I wojny światowej)*, [w:] *Servus Pauperum. W rocz-nice beatyfikacji i kanonizacji Brata Alberta — Adama Chmielowskiego*, red. K.R. Prokop, Kraków, s. 19–85.
- Prokop Krzysztof Rafał. 2011. *Faust Socyn w Igołomi (przyczynek do dziejów antagonizmów reli-gijnych w Polsce końca XVI w.)*, [w:] *Przez Kresy i historię po obojętą polityki. Profesorowi Marcelemu Kosmanowi w półwiecze pracy naukowej*, 1, red. I. Hofman, W. Maguś, Toruń, s. 525–554.
- Prokop Krzysztof Rafał. 2013. *Staropolskie sylwetki pilickie (XIV–XIX w.). Wybitne postaci wpisane w dzieje dawnej Pilicy*, Pilica.
- Przybyszewski Andrzej. 2015. *Wodziczcy herbu Leliwa*, Radomyśl Wielki.
- Przybyszewski Stanisław M. 2012. *Ziemianie. Pałace, dwory i dworki nad Nidą, Nidzicą i Szreniawą. Dziedzictwo kultury narodowej na Pomorzu, Kazimierza Wielka*.
- Raińska Marzanna. 2014. *Dwory Małopolski*, 1, Nowy Sącz.
- Ross Juliusz. 1962. *Przyczynek do działalności architektonicznej i dekoracyjnej Fryderyka Baumana*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 24, 1, s. 129–131.
- Stępińska Krystyna. 1977. *Pałace w Polsce dawniej i dziś*, 1, Warszawa.
- Szczaus Agnieszka. 2016. *Propozycje terminologiczne z zakresu architektury i budownictwa w „Budowie kościołów” Piotra Aignera (1825)*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i Diachroniczne Aspekty Badań”, 15, 227–240.
- Szydłowski Tadeusz, Stryeński Tadeusz. 1925. *O pałacach wiejskich i dworach z epoki po Stanisławie Auguście i budownictwem królewskim Jakubie Kubickim*, Kraków.
- Wiśniewski Jan. 1917. *Dekanat miechowski*, Radom.
- Wspomnienia. 1873. *Stanisława hr. Wodzickiego wspomnienia z przeszłości od roku 1768 do roku 1840*, Kraków.
- Zabytki. 1995. *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*, 18, *Województwo krakowskie*, 2, red. M. Roziewicz, Warszawa.